

DESTINUL TRAGIC AL UNEI PRINȚESE-PIANISTE. O EXEGEZĂ ISTORICO-LITERARĂ MONUMENTALĂ A DINASTIEI BIBEȘTILOR

Muzicolog Viorel Cosma

După o muncă de cercetare titanică în arhive, biblioteci, colecții de documente particulare, medicul și scriitorul C. D. Zeletin a publicat recent o carte monumentală (847 p.) la Editura Vitruviu, modest intitulată *Principesa Elena Bibescu, marea pianistă*. Departe de a fi doar monografia unei excepționale artiste de sorginte nobiliară, exegeza autorului este în realitate un „stup de miere“ pentru istoriografii culturii românești din sec. al XIX-lea, o carte ce deschide un front arheologic în istoria muzicii noastre și în enescologia națională și universală. Dispunând de o acribie de cercetător înăscut, C. D. Zeletin a investigat și a publicat de-a lungul unui sfert de veac, studii și capitole separate dintr-o temă extrem de generoasă, finalizând-o abia în 2007 prin volumul consacrat de fapt nu unei personalități de excepție, ci unei întregi epoci din cultura noastră națională. Abia de azi înainte se va scrie mult despre Elena Bibescu, despre pianistica românească din sec. al XIX-lea (căci am dispus de elemente excepționale ca Emilia Saegiu, Constanța Erbiceanu, George Boskoff, Iulius Wiest, Ana Barozzi, Aurelia Cionca, Zoe Miculescu – eleva aceluiași Franz Liszt), despre rolul salonului Elenei Bibescu în lansarea lui George Enescu în viața muzicală pariziană, despre legăturile cu regina Carmen Sylva și stimularea cercului artistic al Palatului Regal, despre imboldul direct al nobilimii românești prin exemplul Bibeștilor de a cultiva muzica în saloanele literar-artistice din București, Iași, Bârlad, Paris etc.

Primul lucru care surprinde în volumul lui C. D. Zeletin ni se pare semnalarea unei enorme galerii de muzicieni despre care aproape că nu s-a vorbit deloc în muzicologia autohtonă. Nume ca Ralu Brâncoveanu, Charlotta Friedman, Costică Manu, Ana Lahovary, Ion Cantacuzino, Miza Bilcescu, Virginia Munteanu-Cârnu, Maria Samurcaș, Caterina Theodori, Iosefina Sturdza, Lucreția Lupu,

sunt doar o parte din anonimii pianiști, cântăreți, compozitori care vor trebui trecuți în falanga școlii muzicale de acum un veac.

Există apoi, o altă categorie de muzicieni despre care se știa vag ce au făcut în cadrul școlii naționale de odinioară, dar din păcate fără datele esențiale ale unor strălucite cariere, puse acum în lumină cu date inedite de autorul monografiei Elena Bibescu: Emilia Saegiu, Ana Barozzi, Toma Micheru, Socrate Barozzi, George Boskoff, Grigore Ventura, Claymoor (alias Mișu Văcărescu), Edgar dall’Orso, Ernesto Narice, Oskar Hinke ș.a.

Datorită personalității de anvergură mondială a Elenei Bibescu, cartea lui C. D. Zeletin oferă și cercetătorilor străini o mulțime de documente inedite (scrisori, concerte, recitaluri, repertorii, prim audiții necunoscute) referitoare la creatori și interpreți de peste hotare, care s-au aflat în relații cu muzicienii români: Franz Liszt, Richard Wagner, Ignaz Paderewski, Camille Saint-Saëns, Anton Rubinstein, Vincent d’Indy, Claude Debussy, Ivor Halströem, Engelbert Hamperdink, Joseph Joachim, Ambrois Thomas, H. Vieuxtemps, Jules Massenet.

Evocarea unor figuri pitorești de odinioară (Claymoor, Elena Văcărescu, Gr. Ventura, Antonin Roques, Robert Schäffer – secretarul Palatului regal, Edgar dall’ Orso) dezvăluie capacitatea de excepțional portretist a autorului. De asemenea, se impune stilul literar, stofa de memorialist și rigoarea de cercetător și istoriograf înăscut. C. D. Zeletin a parcurs întregul fond de documente din arhivele particulare de la București, Bârlad, Iași și Paris cu o acribie exemplară, făcând o risipă de bibliografie la fiecare capitol al cărții.

Tot de capacitatea de memorialist avizat aparține și evocarea celor mai importante saloane literar-artistice românești de altă dată: Carmen-Sylva, Alexandru Ioan Cuza, Alexandru Ghica, Elena Otetelișanu, Theodor Amann, George Bibescu, Grigore Suțu, Elena Miller-Verghi, Ralu Brâncoveanu, Roxana Berindei, Alexandru Pherakyde ș.a.

Excelentă ideea de a semna și saloanele ambasadelor române de peste hotare, unde se făcea muzică: Paris, Londra, Berlin, Stockholm.

Nu puteau lipsi din această bogată galerie de personaje și regi, regine, ambasadori, prinți, prințese, conți, contese, politicieni, miniștri, care s-au aflat în raporturi de prietenie cu familia Bibescu. Cel mai interesant dintre acestea rămâne indiscutabil... scriitorul francez Marcel Proust.

Volumul dispune de multe pagini de literatură autentică, captivantă, care apropie monografia de roman. Aspecte picante, inedite, particulare, din viața vechilor familii boierești din România și Franța, condimentează capitolele de istoriografie (exilul Carmen-Sylvei la Veneția, idila dintre Elena Văcărescu și viitorul rege Ferdinand, paralela dintre Elena și Martha Bibescu, legăturile lui George Enescu cu salonul regal de la Peleş-Sinaia, atmosfera de la Palatul din București și salonul Elenei Bibescu de la Paris etc.). Există pe alocuri în carte un parfum tipic de „*fin du siècle XIX*“, unde C. D. Zeletin ne introduce parcă pe furiș în obiceiuri și tradiții sociale, relații intime familiale, îmbrăcăminte, mâncăruri, băuturi, atmosferă de petreceri romantice, cancanuri politice, aventuri amoroase surprinzătoare, care dau culoare și farmec aparte textului de o ținută predominant academică.

Cantitatea de material *inedit* pentru orice intelectual de înaltă cultură este covârșitoare, de la legăturile lui Manolache Kostaki Epureanu și Maria Samurcaș cu Eminescu, de la serata detronării lui Cuza Vodă din 1866 până la prima întâlnire a Maruca Cantacuzino cu tânărul George Enescu în 1898, de la legăturile lui D. A. Sturdza cu marele compozitor Felix Mendelssohn Bartholody până la rolul Elenei Bibescu în lansarea pianistului polonez Ignaz Paderevsky, de la întâlnirile profesionale ale prințesei-pianiste românce cu profesorul Franz Liszt la Budapesta până la identificarea chipului tânărului George Enescu în tabloul *Vârful cu dor* de pictorul C. D. Mirea, spre a nu mai aminti de numeroase scrisori inedite descoperite în arhivele istorice din București și Paris – cartea lui C. D. Zeletin – rămâne o mină de izvoare documentare ce urmează să fie exploatate în viitoarele lucrări științifice de istoriografie, literatură, muzicologie, genealogie ș.a.

Locul cel mai de seamă în monografia Elenei Bibescu îl ocupă desigur legăturile prințesei cu George Enescu. Deși nu au depășit – în timp – decât o perioadă extrem de scurtă (cinci/șase ani, fiindcă „vice-mama“ a murit în 1902), totuși, rolul Elenei Bibescu în *descoperirea* genialului muzician la vârsta adolescenței și *impunerea* spectaculoasă a compozitorului în cel mai mare centru european al

muzicii din pragul sec. al XX-lea (Paris), poate că înseamnă mai mult decât întreaga sa carieră de virtuoaasă pianistă! Documentele sunt atât de numeroase și de bine valorificate de autor încât cartea lui C. D. Zeletin devine un instrument de lucru indispensabil în viitoarele exegeze enesciene. Spre a confirma această idee, socotim suficient să cităm capitolele referitoare la George Enescu: *Salonul artistic din Paris al principesei Elena Bibescu; Saloane artistice în București și în Parisul Elenei Bibescu; Ateneul Român; Debutul compozitorului George Enescu, triumf al principesei Elena Bibescu; George Enescu. Prima vice-mamă o principesă, a doua vice-mamă o regină; Marcel Proust și dispariția principesei Elena Bibescu*. În toate aceste capitole, prezența lui George Enescu constituie firul roșu al narațiunii lui C. D. Zeletin. Este uimitor cum a reușit autorul să cumuleze toate documentele, știrile, studiile, eseurile, cărțile de specialitate, care au abordat începuturile carierei internaționale a lui George Enescu, spre a le completa cu noile izvoare ale familiei Bibescu (fiii principesei, Emanuel și Anton, au continuat legăturile cu muzicianul până în clipa dispariției lor). Dincolo de un tardiv, dar necesar act reparator (după deceniile de interdicție a regimului dictatorial, impus cercetătorilor față de raporturile compozitorului cu regalitatea și cercurile nobiliare românești), autorul aduce un substanțial material documentar inedit care luminează numeroase aspecte ale carierei și creației lui George Enescu. În mod deosebit ne atrage atenția fondului arhivistic al familiei viitoarei sale soții (Maruca Cantacuzino) excelent valorificat prin prisma strămoșilor moldoveni, preocupați de cultura națională și de muzică (familiile Negri, Sturdza, Jora).

Primele 150 de pagini ne introduc în familia cărturarului-politician Monaloché Kostaki Epureanu, tatăl principesei, cu o sufocantă bogăție de date și documente menite să pună în lumină un personaj ignorat de istorici până astăzi, din pricina absenței documentelor revelatoare. C. D. Zeletin s-a deplasat pe teren, a lucrat ani de zile în arhivele de Stat și în colecțiile particulare ale părinților și rudelor prințesei Elena Bibescu, oferindu-ne o imagine convingătoare asupra unei lumi dispărute cu un secol și jumătate în urmă.

Pagini de aceeași consistență documentară ne oferă și celelalte capitole, precum „*Burbonii de la Dunăre*“ (*Bibeștii trăitori în Franța*), portretele celor doi fii ai pianistei (Anton și Emanuel) legăturile Elenei Bibescu cu Robert de Montesquiou, cu Vasile Alecsandri și cu Marcel Proust, admirabila

paralelă între cele două *principese Bibescu* (Elena și Martha), istoricul construcției Ateneului Român și rolul francezilor Galeron (Albert-arhitect și Edmond-scriitor și filolog), *Eternele întoarceri acasă* și mai ales *Elena Bibescu în viața artistică a Bârladului*.

Volumul lui C. D. Zeletin se încheie cu tragica moarte timpurie a prințesei și uitarea nedreaptă în ochii posterității, pledând parcă în fața cititorilor săi de a încerca să i se facă dreptate măcar în posteritate.

Aparatul critic final (*Bibliografia și indicele de nume proprii*), precum și cele 107 *ilustrații* (fotografii, facsimile, reproduceri de desene, caricaturi,

medalioane, plachete, portrete, picturi) completează un text substanțial ce se constituie într-o frescă de nobili care printr-o muziciană de geniu a stabilit podul de legătură spirituală între România și Franța de acum un veac.

Sugerăm Editurii Vitruviu să scoată o nouă ediție, schimbând formatul „cărămidă“, incomod al cărții (spre a reduce textul la 500-600 pagini) și reluând întreaga ilustrație pe hârtie cretată pentru a valorifica tezaurul de album printr-o condiție grafică superioară. Este o carte de referință peste timp în cultura noastră contemporană pentru care socotim că orice efort material va fi răsplătit înzecit în viitor.